

GABRIEL FERRATER
—
DONAR NOUS ALS NENS
ANTOLOGIA

Selecció i pròleg de Marina Porras

comanegra

TAULA

Sobre Gabriel Ferrater (Marina Porrás)	11
Prefaci	93
• Vaig néixer a Reus...	95
Sobre literatura (I)	99
• Ausiàs March	101
• Joan Maragall	105
• Josep Carner	109
• Carles Riba	117
• J. V. Foix	125
• Josep Pla	130
• Literatura i política (I) [fragment del <i>Curs de literatura catalana contemporània</i>]	137
• Literatura i política (II) [fragment del <i>Curs de literatura catalana contemporània</i>]	149
Sobre literatura (II)	167
• El enigma de la personalitat de Shakespeare	169
• Charles Baudelaire	174
• Thomas Hardy	177
• Marcel Proust	187
• Robert Frost	200
• James Joyce	208
• Franz Kafka	219
• John Crowe Ransom	227

• Witold Gombrowicz	233
• Wystan Hugh Auden	237
Sobre el llenguatge	245
• Les gramàtiques de Pompeu Fabra	247
Sobre pintura	259
• ¿A dónde miran los pintores?	261
Cartes públiques	275
• Carta al director de <i>Tele/Estel</i> sobre el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes de 1970	277
• Carta a <i>Die Zeit</i> , 1966	279
• Carta al professor Roman Jakobson en favor de Joan Corominas	286
Cartes privades	291
• Cartes a Helena Valentí	293
• Cartes a Jaime Gil de Biedma	307
Entrevistes i qüestionaris	319
• Sombra del paraíso [resposta al qüestionari Auden]	321
• Enquesta: la poesia social	323
• Qüestionari Poemes 1963	325
• Gabriel Ferrater y la poesía moral. Los encuentros de Baltasar Porcel	328
• La cultura del país i altres literatures. Conversa amb Roberto Ruberto	335
• Gabriel Ferrater o las mujeres. Entrevista amb Federico Campbell	346

• Conversa: Gabriel Ferrater. Poeta de l'home i la vida. Entrevista amb Lluís Pasqual	362
• Gabriel Ferrater, «In memoriam». Entrevista amb Baltasar Porcel	368
Bibliografia del pròleg	387
Origen dels textos	391

PRÒLEG

SOBRE GABRIEL FERRATER

Marina Porras

I.

Gabriel Ferrater va començar una novel·la però ho va deixar córrer a les cent pàgines, quan es va adonar que, si continuava, li sortiria un plagi de *La platja*, de Cesare Pavese, i d'*El gran Gatsby*, de Francis Scott Fitzgerald. El lligam amb Pavese no costa gens d'entendre, perquè *La platja* és la història d'uns amics de trenta anys que es fan vells sense voler-ho a la costa italiana, en un estiu de desenganys i tensions latents. És una novel·la bonica, però depriment, sobre el fatídic pas del temps i les intermitències del desig. *La platja* explica la impossibilitat de reconciliar els impulsos del cos amb una vida endreçada, i la tragèdia que hi ha en aquest nus que no es pot desfer. La novel·la de Pavese és com un poema de Ferrater en prosa, i és fàcil de veure com s'hi podia reconèixer. De fet, Ferrater té un poema titulat «La platja», que parla d'una noia lluminosa que acaba devorada pel sol. Com la protagonista de la novel·la, la noia del poema acaba espatllada per l'ambient i no hi ha ningú que pugui fer res per evitar-ho.

Que Ferrater pensés en Fitzgerald i *El gran Gatsby* parlant de la seva novel·la fallida no s'entén tan de pressa. Ferrater no cita l'escriptor americà en cap dels seus papers, ni diu enlloc que Fitzgerald fos important per a ell. Però la disposició romàntica de Jay Gatsby i el seu somriure —que t'entenia només fins allà on volies ser entès— té alguna cosa a veure amb els gestos emfà-

tics de Ferrater que tan bé ensenyen les seves fotografies. Gatsby és un vitalista incapaç de fer encaixar els seus somnis amb la realitat, un escapista que no es vol deixar prendre la innocència en un món fastigosament materialista, un home angoixat que dissimula el seu món interior amb la festa i l'espectacle. Quan es va publicar *El gran Gatsby*, Ferrater tenia tres anys. Va néixer el 20 de maig de 1922 a Reus, que no és una ciutat qualsevol.

A les fotos de l'àlbum familiar dels Ferraté hi ha una desfilada de gent ben vestida amb posat elegant, sovint de festa. Són estampes clàssiques de la vida burgesa de principis del segle xx, on les celebracions protocol·làries ocupen el centre de la vida social. Reus era una ciutat amb molta pompa i circumstància perquè durant el segle XIX era la segona ciutat de Catalunya i, un segle més tard, els reusencs encara es veien ells mateixos com a centre del món. El 1956 Salvador Dalí deia, en un discurs al Park Güell: «El pintor Fortuny és un geni. Jo també. Gaudí és un geni. Jo també. Fortuny, Prim i Gaudí són de Reus. Jo també. Jo també, perquè com va escriure el també genial filòsof Francesc Pujols, al nostre país hi ha molta gent que sense ser de Reus gairebé ho semblen».

Ferrater va créixer en una família important d'una ciutat important. Eren rics, eren excèntrics i molt conscients de totes dues coses. L'avi Ferraté es va fer ric amb un magatzem de vi que va créixer molt arran de la Primera Guerra Mundial. Ferraté va tenir quatre fills, tots nois, que van poder fer vida de prohoms reusencs gràcies a la fortuna del seu pare. Els quatre eren senyors idealistes i liberals que creien en la idea de fer un país tal com l'havien imaginat les elits noucentistes de principis de segle. Eren gent culta que seguia de prop les novetats editorials estrangeres, preocupats pels afers de la ciutat i disposats a desviure's amb el seu temps i els seus diners per un ideal cívic que, durant la seva joventut, semblava

que podia existir. Vivien en una ciutat que creixia, s'enriquia, es feia important i volien participar d'aquest progrés.

El pare de Ferrater, Ricard Ferraté Gili, és tractat a les cròniques i als testimonis com un pobre home. Els seus fills el descriuen com un desgraciat i sempre li van perdonar la vida. Diuen que era intel·ligent i enèrgic, però sentimental i quimèric, i aquests dos últims adjectius es fan servir com a sinònim de fracassat. Ricard Ferraté se'n volia sortir a la seva manera i no va poder, i a ningú no li va importar gaire veure com li destruïen els somnis sense que pogués fer res per evitar-ho. Igual que els seus germans, estava molt lligat a Reus i era un gran mecenes. Amb vint anys, va fundar l'Agrupació Excursionista de Reus i es va passar la vida impulsant diaris i revistes fins a arribar a dirigir el diari de la ciutat. Va patrocinar un congrés d'Ateneus, va finançar un projecte per prevenir la tuberculosi a les escoles, va editar llibres i estava disposat a col·laborar amb qualsevol iniciativa que fes avançar el seu imaginari. Va estudiar a la primera promoció de l'Escola de Viticultura i Enologia de Reus, però ho va deixar al cap d'un any i se'n va anar a viure a Barcelona una temporada. Quan va tornar es va dedicar a l'empresa familiar fins que la Guerra Civil li va bombardejar tots els plans.

Amàlia Soler Rosselló, la mare de Ferrater, tampoc era una dona convencional. Era filla i neta d'advocats de prestigi i la seva família podia presumir de vena artística, perquè el seu germà i el seu oncle eren dibuixants d'èxit. A les fotos té la cara de mala llet d'haver suportat una educació estricta. Té una mirada bonica, però la seva bellesa és tosca i s'assembla més a les dones robustes de Sunyer que a les actrius que començaven a triomfar a principis de segle xx. Era alta i amb uns malucs i unes cames contundents. Als vídeos familiars surt tota tibada i seriosa, però tenia una

gran fama d'excèntrica. Tothom la descriu com una dona aguda, incisiva i satírica. Es veu que l'humor dels fills, corrosiu i sarcàstic, ve d'herència materna.

«És clar que el pare també tenia la seva gràcia —diu la filla—, però la mare, suposo que perquè era tan bonica, es podia permetre d'anar un pas més endavant. Recordo que els senyors que venien a casa se l'escoltaven, trobaven molt agradable d'estar amb ella». Amàlia Soler no es devia assemblar gaire a les dones de la seva edat i condició. Era culta i, com que no podia treure's de sobre la pedanteria amb la feina, li retreien els aires d'esnobisme i el posat altiu, i la seva filla diu que «volia demostrar que posseïa mundologia». Segurament s'imaginava, amb el ressentiment que surt de la impotència, que amb la seva educació i la seva elegància podria haver tingut una vida més glamurosa que la que li va tocar.

El matrimoni no va acabar de funcionar mai, i ella va parlar sempre del marit amb condescendència i menyspreu. Es va casar amb vint-i-dos anys i de seguida va tenir el seu primer fill, Gabriel Ferrater, que serà el veritable amor de la seva vida. La família vivia en un edifici al Raval de Santa Anna, on s'hi van fer un pis senyorial. Ferrater va créixer en un ambient de luxe burgès, en una casa espaiosa, còmoda i amb servei domèstic, sala de jocs amb billar i una biblioteca que els donava prestigi. La fama de nen ric i especial entre els amics reusencs ve de la posició de la família. Ferrater va viure els feliços anys vint com si fos un personatge de Fitzgerald dels que es crien entre núvols de cotó fluix i cortines que volen en sales de sostres altíssims.

Quan tenia dos anys va néixer el seu germà Joan, i quan en tenia quatre la seva germana Amàlia. Els tres nens eren atesos per una institutriu alemanya que contribuïa a afirmar l'aura de distinció de la família. Amb l'humor feridor que era marca de la

casa, els nens li deien «Farola», tot fent broma amb la paraula alemanya *Fräulein*. Segons la filla, tot era ordre en aquella casa: «La meva mare tenia bastant de geni. Tenia molta disciplina, molta disciplina casolana i domèstica. Prenia cura que tot estigués ben organitzat: les dutxes diàries, els horaris de menjar, la roba...». Els nens menjaven a part amb la institutriu, i tractaven els pares de vós. De més grans, l'Amàlia recorda sopars familiars on es parlava de política —«l'obsessió dels homes de la casa»— i de literatura, en debats encesos que podien mantenir amb tranquil·litat perquè no calia que ningú s'aixequés a retirar plats o endreçar la cuina.

La mare ho llegia tot i ho discutia tot, i l'Amàlia explica que durant una època parlaven amb entusiasme de *Les amistats perilloses*, la novel·la de Laclos on uns cortesans porten massa lluny la idea del sexe com a instrument de poder i fan del vers de Gimferrer, «l'amor és un vals d'estocades», el seu epitafi: «Jo devia tenir uns vint-i-un anys, la cosa és que em van dir: “No el llegeixis, aquest no cal que el llegeixis tu, és una mica massa cínic”». La senyora Soler va voler mantenir la filla al marge de la duresa de la vida: l'educació dels nens i de la nena eren mons que no es tocaven. En una frase que gairebé sembla de disculpa, l'Amàlia diu que els seus pares eren una guia moral, però que no li van dir mai: «Estudia, que un dia t'hauràs de guanyar la vida». La mare confiava que l'educació de casa li serviria per tenir una bona vida. I ho va encertar, perquè l'Amàlia va tenir la sort de trobar un marit anglès que volia que es dediqués a la casa i els nens.

A banda de la institutriu, a casa hi treballava la Francisca, una senyora aragonesa que seria la masovera de la finca del Picarany. Silenciosa i lleial, al meu cap és com la Françoise, la minyona proustiana d'*A la recerca del temps perdut*, amb el dialecte diferenciat dels senyors de casa i l'obsessió malaltissa per l'ordre. Els

nens l'anomenaven l'Esclava, i ella tenia el Gabriel de nen preferit i consentit —un patró que es repetirà amb moltes dones de la seva vida—. Segons la seva germana, «una de les grans qualitats del Gabriel és que era *engageant*. Sabia fer cas de les noies, les sabia tractar, els sabia donar importància d'una manera encantadora, o sigui que totes n'estàvem una mica enamorades». Com a totes les novel·les de Fitzgerald, aquí també hi ha un xofer, que vestia uniforme i gorra de plat i acompanyava el pare de Ferraté amunt i avall. Ell i el seu fill gran eren aficionats a l'automobilisme, seguien les revistes de cotxes de l'època i fins i tot van guanyar algun ral·li. Ricard Ferraté es va comprar un dels primers cotxes que es van veure a Reus; un Bentley antic, gros i llampant. El mateix model de cotxe amb què es va estampar Jay Gatsby, i el que es convertiria en la icona de la seva tragèdia.

Els pares vivien bé, però discutien sovint per diners. La mare es dedicava als nens, a la lectura i a la vida social en una casa on ho tenia tot fet. La senyora Soler retreia al seu marit la generositat que tenia com a mecenes: no volia que li discutís el que gastava, perquè era una dona de gustos cars, i després invertís en coses que ella considerava absurdes. Per no tenir merders, Ferraté dissimulava els seus mecenatges: quan va donar un ajut per traduir al català la novel·la *Climats* d'André Maurois, va posar a la darrera plana del llibre un anunci de vi de la competència en lloc del de la seva empresa. La mala llet d'Amàlia Soler devia ser fonda i sostinguda i esclatava en moments d'ira boja. En una festa va llançar l'abric de pells que li havia regalat el seu marit a la piscina del Reus Deportiu perquè una altra senyora en lluïa un d'igual.

A mitjan anys vint, quan tot li anava de pujada, Ferraté es fa construir un mas al bosc del Picarany en uns terrenys que eren propietat de la família de la seva dona. Era una casa senyorial

envoltada de pins blancs a prop d'Almoster, un poble als primers turons de les serres que tanquen el camp de Tarragona. Per construir-lo van haver de buidar el bosc amb explosions de dinamita i les obres van durar anys. El mas del Picarany quedava molt aïllat de tot; va ser la casa d'estiueig i el refugi de la família i el paradís perdut dels nens Ferraté. Algunes tardes, la senyora Soler se n'anava al bosc amb un llibre, una ampolla de conyac i una pistola perquè la deixessin tranquil·la.

En un dels pocs vídeos familiars que es conserven, els germans Ferrater, d'adolescents, estan asseguts en aquest bosc amb la mare. El Gabriel és el centre del vídeo; altíssim i esprimatxat, movent-se contínuament, nerviós i somrient. Fa la punyeta a la germana i ella fa veure que se'n defensa rient amb coqueteria. També molesta la mare, que està tota seriosa però el mira amb complicitat. El Joan està rígid i quiet, en un racó, amb el posat encarcarat i vestit com un intel·lectual decimonònic. És un retrat que explica la diferència de caràcters explosius dels germans: la vitalitat neta del Gabriel davant la tímidesa brusca del seu germà.

Els germans Ferrater van viure els primers anys de vida com uns nens privilegiats i aïllats dels companys de la seva edat. Ferrater no va anar a l'escola fins als deu anys: tenia la institutriu a casa i passaven mig any al Picarany. Al pare no el convencien les escoles de Reus i, a més, no volia que els seus fills agafessin tuberculosi. Cada any li deien que al setembre l'enviarien a pensionats suïssos, cada estiu demanaven catàlegs i cada setembre s'ho repensaven. Segons Ferrater, aquests deu anys van marcar l'inici «d'aquest costum de solitud que he seguit tenint tota la vida, i que m'ha marcat i que, per altra banda, m'agrada». Fins que va començar l'escola, els únics nens que havia tractat eren els seus germans. Dècades més tard, Joan Ferraté dirà que tots dos jugaven de petits

perquè eren l'única companyia que tenien: «La meva família era una mica anòmala i no es tractava gaire amb la gent. A més, els estius els passàvem a la finca del Picarany, i allà no hi havia veïns ni criatures de cap mena».

Van anar a escola durant un any, al col·legi Sant Pere Apòstol, i sembla que els hi van dur perquè era el col·legi de Reus que tenia més finestres. Joan Ferraté diu que era un col·legi de capellans fastigosos, però l'únic de la ciutat que tenia cara i ulls aleshores. Després van passar a l'institut, un antic convent de franciscans que, segons Sagarra, era «emblanquinat, trist, fred, pestilencial i víctima de l'abandó. Tots els instituts ibèrics i celtibèrics de segon ensenyament tenien, en aquella època, el mateix aire i la mateixa desolada poesia». Quan hi va anar Ferrater, el director de l'escola era un home de La Lliga que havia estat alcalde de Reus en temps de Primo de Rivera i contrincant del seu pare a les eleccions municipals.

D'entrada, Ferrater va impactar els seus companys, tal com li acabarà passant tota la vida, pel posat. Anava a classe vestit de burgès, amb pantalons de golf i caçadora de camussa, i sempre duia la roba impecable gràcies a la planxadora que treballava a casa. Presumit des de petit, es pentinava amb clenxa i es fixava els cabells per no despentinarse. Tenia un abric encreuat amb solapa, fet a mida, i portava corbata i guants de pell de vedella. Ferrater va sortir del seu palauet i es va trobar amb tot de companys que li quedaven molt lluny. Segons els amics, podia vestir a l'antiga o a la moderna, però no portava mai cap peça desconjuntada, com si anés a l'institut reusenc imitant els universitaris polits de *En aquest costat del paradís*, la novel·la de Fitzgerald.

Des que entra a l'escola, Ferrater té fama d'alumne caòtic. Els professors el consideren desendreçat i molt indisciplinat, i els

companys veuen que és intel·ligent i sap coses estranyes, però que no li serveixen per a res a classe. Va fer amics de seguida, sobretot amb tres nois amb qui es feien dir «el Club dels Quatre». Després de veure unes pel·lícules de la sèrie *Los tambores de Fumanchú*, que van posar de moda l'imaginari xinès, es van fer un escut en forma de triangle amb un quatre al mig i on es llegia «Shim Sham Club». Se'l van fer brodar als jerseis, el dibuixaven als llibres de l'escola i a les parets de tot arreu. Com que tenia més diners que els altres perquè li'n donava l'àvia, repartia i s'ho partia tot amb tothom. Si algun dia els en faltaven, anaven al magatzem de la família del Gabriel i robaven algunes ampolles del vi d'aperitiu que fabricaven. Ho feien els diumenges perquè sabien que no hi trobarien ningú —els oncles, solters alegres i despreocupats, eren a Barcelona visitant prostíbuls.

De la mateixa manera que ho farà d'adult, Ferrater va observar el panorama i va trobar la manera de posar-s'hi ben al mig. Com el narrador d'*El gran Gatsby*, Ferrater passarà la vida «dins i fora, simultàniament seduït i repel·lit per la inexhaurible varietat de la vida». S'imposava amb un caràcter alegre i bèstia i així es protegia de la timidesa i de la inseguretat. L'art de dissimular l'angoixa amb la desmesura el va aprendre de petit. Ferrater era un noi molt sensible que s'avergonyia de ser-ho, i ofegava d'una manera despietada qualsevol mostra de sentimentalisme. Quan sortien de festa per la ciutat, Ferrater no ballava mai i amb les noies era brusca i li faltava mà esquerra: les treballadores dels vapors i les pageses que es trobaven ni l'entenien, no sabien què els explicava.

Com tots els nens sensibles, Ferrater es va refugiar en la ficció. El cinema el va enlluernar i veia obsessivament un cop rere l'altre les pel·lícules que li agradaven. Era l'únic dels amics que s'interessava per la direcció o el guió del que veia —la mania de

saber com es fan les coses l'acompanyarà tota la vida—. El cinema l'allunyava del seu món estret i assalvatjat, encara que amb els amics anessin en colla a masturbar-se al pati de butaques. Entre el cinema i els llibres, Ferrater es va construir un món interior a prova de bombes. Ferrater llegia sense mètode, però la seva facilitat i la intel·ligència analítica feien que tot li anés quedant endreçat al cervell. Llegir, com els ha passat sempre als nens solitaris, li ocupava moltes hores del dia.

Als onze anys ja s'interessava per Thomas Mann i als tretze ja havia llegit *La muntanya màgica* i *Els Buddenbrook*. També llegia Stendhal i Flaubert, i als catorze va descobrir *Les flors del mal* de Baudelaire, les seves traduccions d'Allan Poe, i Verlaine. Tenia la biblioteca familiar a l'abast, però també comprava llibres a la llibreria que el seu pare havia ajudat a fundar. Segons Joan Ferraté, tots dos van començar a llegir literatura seriosa molt d'hora, però «el meu germà va adoptar de seguida l'actitud de lector apassionat per la literatura. En canvi, jo era un lector apassionat per la informació que em donaven els llibres sobre la vida». És una de les diferències que els definirà: el Gabriel volia els llibres per posar-los a prova amb la vida, i el Joan els volia per ofegar tot el que venia de fora d'ells.

Els anys de solitud infantil van fer que Ferrater es construís un món paral·lel al dels nens del seu voltant. Els amics deien que anava a la seva, que no feia mitjana. Ferrater era un nen crescut entre el servei i la biblioteca, entre les ambicions del pare i les aspiracions de la mare, que era conscient de tenir un fill especial. A Reus tothom sabia que els Ferraté eren una mena de gent més culta i refinada que la burgesia autòctona, i ells mateixos en presumien amb altivesa. Quan Ferrater va haver de posar el seu imaginari en contacte amb el món, s'hi va amotllar i s'hi va adaptar,

sempre de cara enfora, sense perdre mai el seu centre. Si no hagués tingut l'espai de seguretat i de llibertat familiar dels primers anys, segurament s'hauria assemblet més als seus companys. El contrast entre la sofisticació de casa i la bestialitat del carrer va ser la primera lliçó per entendre que no podria reproduir mai enlloc l'espai idíl·lic de la seva infantesa.

Aquesta combinació de llibertat i excentricitat anava bé a la disposició explosiva del Gabriel, que de portes endins es mantenia intacte, però que sabia fer la comèdia que el món li demanava. Per al seu germà, patològicament tímid, aquest aïllament va ser una condemna. Eclipsat sota la figura pesadíssima del germà gran, que la mare preferia sense dissimular, s'anava tancant en si mateix i se sentia abandonat: «Ens van deixar molta llibertat, cosa que vol dir al mateix temps que vam estar deixats de la mà de Déu [...] La llibertat vol dir també que no teníem guia, ni consell ni ajut. Aleshores també es va presentar, per fer-ho més interessant, la Guerra Civil».

II.

Quan va esclatar la guerra, Ferrater tenia catorze anys i dos mesos. El desastre li va canviar la vida, però ell no en serà conscient fins més tard. Va explicar-ho a «In memoriam», un poema que lliga l'experiència d'un noi amb el destí d'un país. El poema descriu el caos i l'arbitrarietat de la guerra i el buit moral que va deixar: «Gràcies a aquell desordre col·lectiu, a catorze anys ja vam tenir la reacció de menyspreu davant els nostres pares, que havien fabricat aquell merder. Ja no ens els vam prendre seriosament en cap sentit. I això, a un xicot, li treu un pes de sobre». Ferrater havia passat

la infantesa i l'adolescència escoltant discursos polítics inflats del pare i dels oncles, uns senyors que ell admirava. Ara que la situació es complicava, aquells homes compromesos no tenien cap poder per controlar res. La guerra va ser el primer desengany i el més profund: va desmitificar el pare i li va ensenyar que la por era una idea fonda, que un cop s'infiltrava al cervell d'algú ja no se li desenganxava mai. La por i el fàstic són dues de les paraules que es repeteixen més vegades a *Les dones i els dies*.

Ricard Ferraté va ser regidor d'Acció Republicana a les eleccions de 1934 i el 6 d'octubre, quan Lluís Companys va proclamar l'Estat Català dins la República Federal Espanyola, va agafar un taxi des de Reus per anar a donar suport al president de la Generalitat. El taxi va ser detingut abans d'arribar a Tarragona, i Ferraté fou empresonat. Acabada la guerra haurà de fugir i, en tornar, trobarà el seu país i la seva família destruïts. Uns anys més tard, se suïcidarà. Ferrater va ser sempre molt injust amb el seu pare, i tota la vida va tenir por de repetir els seus errors. Carregava a l'esquena el que considerava el seu fracàs, i li feia terror pensar que l'estava imitant. El fàstic de Ferrater per la submissió a les ideologies polítiques ve del desengany que va tenir amb un home que va intentar comprometre's amb alguna cosa més gran que ell mateix i, segons el seu fill, no li va servir de res. Ni ell ni el seu germà no parlaran mai del pare i del seu suïcidi.

El que en queda són uns versos d'«In memoriam» que parlen de quan els pares se'ls van fer importants abans de caure. Són uns versos bonics perquè malgrat la distància hi ha l'amor que Ferrater no pot evitar deixar imprès sobre les coses que toca. Ferrater explica com la guerra va ser l'excusa per començar a sortir amb el pare, per fer-se la ficció que ell entrava també al món dels adults: «De companys / com que després n'érem molt amb el pare / no volíem encara tornar a casa / i ens vam asseure a prendre cafè junts

/ Parlàvem de política, i em sembla / que em semblava que no calia cap / revolta (no vull dir en l'ordre polític) / i que amb els grans s'hi pot anar de colla». L'última referència al pare a «In memoriam» són uns versos que expliquen la relació d'amor i misteri que va tenir amb ell: «De nit, en un cafè, es pot tenir pare». En una entrevista, Ferrater diu de passada que «In memoriam» és una imitació d'*El rei Lear* de Shakespeare. La guerra fa adults els fills però els separa dels pares. Els nens Ferrater tenen molt poc en compte que sense l'ambient que va intentar crear el seu pare —culte, ambiciós i elitista— ells no haurien pogut mantenir la seva sensibilitat una mica protegida de la brutícia de l'entorn.

Com a la resta de ciutats de Catalunya, a Reus l'estiu del 36 el caos va ser total. Els anarquistes van assaltar alguns convents i pisos de rics, i van incendiar l'escola de Ferrater. Amb els amics, va anar a veure com l'edifici cremava i quedava reduït a cendres. Ningú no controlava la situació i no hi havia directrius ni comandaments. Es matava de nit per les carreteres i s'abandonaven els cadàvers. Alguns milicians improvisats, armats amb escopetes de caça, van ocupar els llocs estratègics de la ciutat i patrullaven pels carrers. L'alcalde va dimitir, després de desmaiar-se, quan va saber que havien assassinat gent condemnada en calent, sense judici. A casa dels Ferraté la cosa estava més o menys controlada. El pare, tot i ser liberal, va ser president del Socors Roig Internacional, l'organització d'ajut als revolucionaris. Coneixia els caps de tots els comitès i als seus ulls era un aliat, però d'amagat ajudava gent de dretes a buscar amagatalls i refugi.

Per als adolescents esverats, aquell va ser l'estiu que van créixer de cop: «Entre els nois de la seva edat i del seu poble, n'hi havia molts que vivien en un dubte espontani quant a la serietat del món. La Guerra Civil va fer el dubte metòdic». A «In memoriam»

Ferrater explica com va veure assassinar en una persecució el seu professor de gimnàstica, un militar de dretes. El van matar a trets mentre corria, quan s'intentava escapar disfressat de velleta. Va morir a la plaça on jugaven a l'hora del pati: «Quant a la sang / no cal dir que potser el dia mateix / el vent se la va endur. Va fer la pols / potser una mica més pesada, res». Descontrolats i amb els pares absents, els amics s'organitzaven i entraven a robar a qualsevol botiga per pur joc, amb total impunitat: «Els botiguers se'ns ajeien amb ulls tots aigualits, com de dona vençuda pel seu violador».

La mateixa arrogància juvenil servia per entrar als prostíbuls, que van ser un descobriment d'aquells mesos. Quan un amic se'n va enfotre perquè Ferrater la tenia petita —«¿on vas Biel, amb aquesta cigala?»— ell va contestar que no patia gens perquè li havien dit guapo —«Clar que potser m'ho han dit perquè he donat un duro de propina. Però m'ho han dit»—. Un altre amic recorda un daltabaix del dia que la mestressa del bordell li va preguntar: «¿Vols alguna nena, fill meu?», i Ferrater va contestar amb una bufetada a la pobra madam: «De fill teu res, que jo no soc cap fill de puta». Amb el caos, els nois feien el que volien sense amagar-se de ningú, i prenien l'aperitiu amb les prostitutes a la plaça Prim, la més cèntrica de la ciutat.

Quan uns revolucionaris volien enderrocar l'estàtua de Prim que hi ha en aquesta mateixa plaça, Ferrater i un amic van intentar frenar-los: «En Biel i jo decidírem parlar amb els capitosts per impedir l'acte iconoclasta. Coneixíem els cabdills i els explicàrem el que sabíem del general Prim i una mica més: que era reusenc i molt bon home; que els feixistes del seu temps el varen fer matar perquè era maçó». Els van replicar que el general havia nascut a Reus per casualitat i que el seu pare era notari, que tots els militars eren feixistes i que Prim era monàrquic, marquès i potser comte i tot.

«Replicàrem que el general era marquès perquè havia fet la guerra contra els moros i que aquests estaven lluitant contra nosaltres per venjar-se d'en Prim; que de militars n'hi havia de lleials; que si bé era cert que havia fet venir un rei al tron d'Espanya, n'hi havia posat un de la Casa dels Savoia, havent enderrocat prèviament una reina borbona, que era simpatitzant dels moviments d'alliberament dels països hispanoamericans, que havia deixat plantat el Maximilià de Mèxic i que era molt popular a Cuba i Puerto Rico». No els van convèncer, però la cosa es va resoldre tallant la fulla del sabre del general. Així, els revolucionaris deixaven Prim per a la posteritat com un heroi amb el puny aixecat.

Aquell any, Ferrater es va inscriure a l'institut i és l'únic noi que s'hi matricula en català. Dos anys abans havia sorprès els professors demanant-los que li deixessin prendre apunts en la seva llengua. El desordre de la guerra va portar mestres nous, i a les classes d'història de l'art i de francès va descobrir que s'ho podia passar bé estudiant. Els amics recorden un treball brillant sobre el Renaixement fet amb imatges que va retallar directament de l'Enciclopèdia Espasa de la biblioteca del Centre de Lectura.

Durant els primers bombardejos a Reus l'estiu del 37, amb els amics es van apuntar com a voluntaris per construir refugis subterranis i es van posar a picar a la plaça on un any abans feien el vermut amb les prostitutes. Amb les bombes, la família Ferraté decideix refugiar-se al Picarany, on els pares organitzaven festes lluny de la curiositat i les enveges dels veïns. Malgrat tot, Ricard Ferraté sabia que no hi havia sortida i decideix preparar-se l'exili: «El meu pare, que no era burro, naturalment, era d'esquerres, però poquíssim... i entre nosaltres et diré que tots els seus instints eren ben de dretes [...] Va veure que la guerra estava completament fotuda...».

El març de 1938 la família se'n va de Reus i s'instal·la a Barcelona. Ferraté estava a punt de ser nomenat cònsol de la República Espanyola a Bordeus i els calia preparar el viatge a França. El càrrec li va aconseguir Miquel Serra Pàmies, un amic reusenc dirigent del PSUC, conseller de Proveïments del govern de la Generalitat. El càrrec de cònsol només li va durar uns mesos, perquè va tenir una enganxada amb un diputat espanyol que li exigia uns favors que Ferraté no va estar disposat a concedir-li. Al cap de pocs dies va aparèixer un cònsol de carrera per substituir-lo, i ell va passar a ser canceller.

Joan Ferraté té el record del Sant Jordi d'aquell any, just abans d'anar-se'n cap a Bordeus: «Vaig comprar una novetat, *Unitats de xoc*, de Pere Calders. Jo tenia tretze anys, i era a Barcelona. A mitjan març el meu pare ens hi havia dut traient-nos de Reus, amenaçat per una ofensiva dels facciosos, i no hi fèiem sinó esperar de tenir-ho tot a punt per poder marxar cap a França. Devíem arribar a Barcelona coincidint amb els bombardeigs més ferotges de tota la guerra. Recordo les alarmes, les víctimes, les fotos de la runa. Nosaltres, però, ens vam instal·lar a Sarrià, en un col·legi internat d'un mallorquí casat amb una reusenca, que s'havia convertit en el refugi d'uns emboscats i de gent de pas diversa, com ara la nostra colla. La planta baixa feia de caserna d'una unitat dels mossos d'esquadra. Eren uns cent o cent cinquanta homes que es passaven el dia maniobrant al pati. Deien (els grans ho deien) que aquella pretesa "unitat de xoc" estava farcida de joves burgesos que s'hi havien allistat per no haver d'anar al front. Un dia Lluís Companys els va fer una visita. Jo em vaig situar al peu d'una escala per on havia de pujar, i el president em va donar la mà [...] A nosaltres, a finals de juliol un avionet ens va portar fins a Tolosa: el pare havia aconseguït que el nomenessin cònsol a Bordeus. Vaig

prendre amb mi a França *Unitats de xoc*, la meua compra del Dia del Llibre. Però quan vaig tornar a Espanya, a l'agost de 1940, ja no em vaig endur altre cop el volum que havia triat dos anys abans: ni jo ni el món que m'esperava a l'altra banda de la frontera no érem els mateixos. I, el que és el llibre, no l'he vist mai més».

Quan la resta de la família ja era a França, Ferrater es va quedar dos mesos més a Barcelona. Segons ell, perquè encara el podien cridar al front: «Saps que jo era un sentimental? Aquell juny vaig negar-me a anar-me'n a França, perquè, en plena batalla de l'Ebre, si em cridaven havia d'anar-hi i etcètera. I no ho dic com una cosa heroica, sinó burlant-me de mi mateix, comprens? Ara pensaria una cosa molt diferent, perquè a una guerra que no vaig fabricar jo, per què m'hi havia de deixar embolicar?». La veritat és que no hauria tingut cap altre remei que el d'anar-hi si l'haguessin cridat, i que al pare li va costar molt obtenir el visat per endur-se'l a França i que no quedés com un desertor. En la versió heroica de Ferrater, «a finals de setembre el meu pare vingué de Bordeus a buscar-me, i com que aleshores la derrota era tan òbvia, em vaig deixar endur. I vaig arribar a França exactament el dia que es firmava el Pacte de Munic, o sigui el dia que la República va perdre la guerra».

III.

Gabriel Ferrater tenia setze anys quan va arribar a França, i els tres cursos que hi va passar li van canviar la vida i la manera d'estar-se al món. França li descobreix una alternativa, li ensenya que les coses es poden fer de manera diferent. Bordeus és l'enterrament de la infantesa i de la vida salvatge, i el descobriment d'un lloc on la gent es pren seriosament a si mateixa, la seva cultura i el seu país.